

KAPITOLA I.

VÝBĚR ZAJÍMAVOSTÍ ZE ŠESTI SVĚTADÍLŮ

AFRIKA

EGYPT – ZEMĚ, KDE NEJVĚTŠÍM POKLADEM BYL NIL

O této zajímavé, tisíc kilometrů dlouhé zemi bylo popsáno mnoho papíru a ani my ji neopomineme – ovšem s tím rozdílem, že nás místo střídání dynastií i hlavních měst budou zajímat tak „obyčejné“ věci jako zdravotní stav obyvatel, jídelníček či třeba boj se zločinností.

Egyptské věštění a stavby slavných pyramid najdete v kapitole „Věštili proroci, že tma bude v noci“.

Z ráje k Nilu

Předkové Egyptanů obývali nejprve Saharu, která prý v minulosti připomínala pozemský ráj a jejíž ráz se začal měnit kolem 4. tisíciletí př. n. l., kdy přicházela o svoji vegetaci. Její vysychání nebylo jednorázové, opakovalo se několikrát s různou intenzitou, ale nakonec přimělo lidi k postupnému stěhování. Část z nich skončila v nilském údolí, jemuž se říkalo Černá zem, neboť bylo při pravidelných nilských záplavách zúrodnováno černým bahnem.

Zdravotní stav Egyptanů nebyl nijak záviděníhodný. Kromě ataků zubních kazů byl jejich chrup obroušený všudypřítomným pískem a oči trpěly prudkým sluncem; nebylo málo těch, kteří kvůli tomu oslepli. Mívali také různé typy vředů, z nichž se zřejmě infekce šířila do celého těla. Průměrný věk se v některých obdobích pohyboval kolem 30 let, v jiných byl o deset let vyšší a výjimkou nebyli ani jedinci s pěti křížky na zádech. Děti, jichž mnoho umíralo již při porodu, byly ohrožovány

i v prvních dnech po příchodu na svět. Někdy bývaly pohřbívány se zemřelou matkou, jindy byly zakopány v hliněných nádobách nedaleko obydlí či pod podlahu, ale výjimkou nebylo ani to, že byly položeny za okraj pouště, kde se o ně postarala divoká zvířata, nebo byly vhozeny do kanálu či do Nilu, kde zasáhli krokodýli. Zemřelí potomci bohatých byli často mumifikováni.

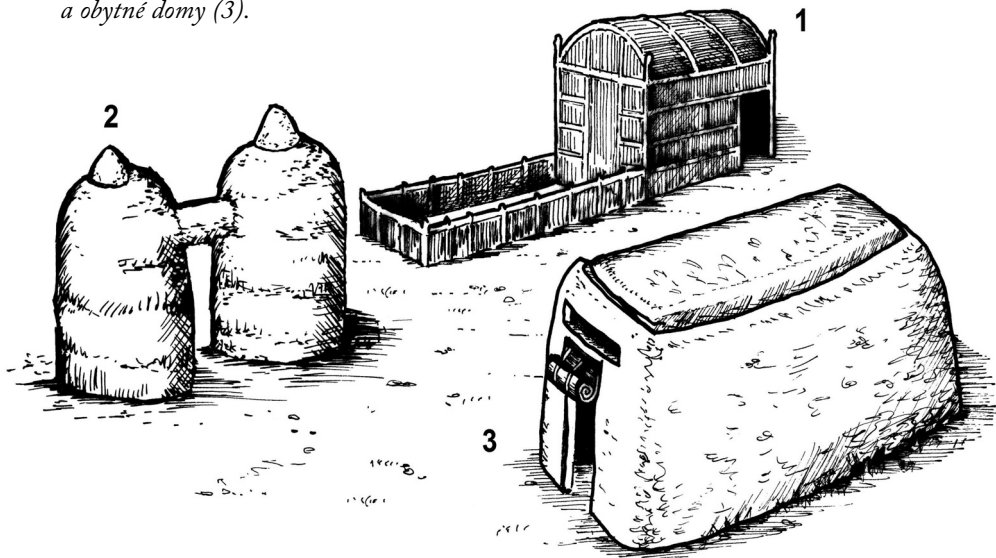
Rodina mívala 4 až 6 dětí (po odečtení těch, které zemřely předčasně), jimž obvykle matky vybíraly (z našeho pohledu neobvyklá) jména jako (v překladu) „Buď vítán“, „Krásná příšla“ nebo „Re je dobrý“. Již tehdy lékaři uznávali význam mateřského mléka, a pokud ho maminka měla málo, byla jí natírána záda olejem, v němž byla vyvařena hřbetní ploutev okouna nilského. Když bylo dítě nemocné, snažili se lékaři podávat matce „léky“, které měly malého pacienta jejím prostřednictvím uzdravit. Mezi nimi byly i myši, které musely matky sníst a jejich kosti uložily do plátěného sáčku zavázaného sedmi uzly a pověšeného na krk miminku jako talisman.

O pestrosti **egyptského jídelníčku** svědčí mimo jiné jídla uložená v jedné hrobce ze Staré říše (asi 2686–2125 př. n. l.). Bohatou nabídku tvořily různé druhy chleba, medové zákusky, ječný pudink, sýr, kaviár, ryba bez ploutví, polévka z holuba, pečená křepelka, pečené zvířecí ledviny, hovězí žebra a kýta, ovoce a samozřejmě víno. (Je zajímavé, že egyptští vinaři označovali zazátkované a zapečetěné lahve z pálené hlíny jménem majitele vinice a rokem sklizně.)

Již před 4 000 lety se nosily v Egyptě paruky a k výbavě zámožné dámy neodmyslitelně patřily **kosmetické přípravky**: ústa i tváře si barvily na žlutočerveno, oči zvýrazňovaly černým barvivem a na víčka nanášely antimonový prach protahovaný na jedné straně k obočí a na druhé dolů k lícím.

Nejčastěji nosívali Egypťané **sandály**, které byly zpočátku zhotovovány z kůže a později z rostlinných vláken (lýka, papyru či pleteného rákosu) a jejichž úkolem bylo chránit chodidla před rozpálenou zemí. K noze byly připevňovány řemínky či pásky, nerozeznávala se u nich bota levá a pravá a v přítomnosti výše postavené osoby si je lidé – jak veleb bonton – zouvali. Faraon míval sandály na podrážce vyzdobené kresbami nepřátel, které při každém kroku symbolicky drtil, a míval je zdobené zlatem a korálky;

V nejstarším období egyptské historie zahrnovaly vesnice chrám (1), sýpky (2) a obytné domy (3).

známý Tutanchamon (1336–1327 př. n. l.) jich prý měl skoro sto párů. Specifikem byly zlaté pohřební sandály faraonů.

„Obyčejní“ Egypťané žili v nejstarších dobách v domcích z lehkých materiálů, jako byl rákos či palmové větve, a později v pravoúhlých dřevěných staveních o obdélníkovém půdorysu, jež měla na kratších stěnách dveřní a malé okenní otvory, kudy do interiéru mohl proudit vzduch. Místo dveří visela rohož, kterou bylo možno svinout do horní části otvoru.

Zařízení místností tvořily v podstatě rohože na spaní, truhla a stůl. Postupně se sice začala obydlí zvětšovat, takže měla dvě nebo tři místnosti, na jejich stavbu se používaly nepálené cihly, ale zařízení zůstávalo nadále prosté.

Venkovská sídla zámožných rodin zahrnovala vestibul se sloupovým, centrální přijímací sál rovněž se sloupovým a obytné prostory rodiny majitele, koupelny a kuchyně; samozřejmě nechyběly přístavky pro služebnictvo a zahrada.

Piramesse – ztracená metropole ryšavého faraona

To, jak se **bydlelo v hlavních městech**, si ukážeme na Piramesse (Rames-sův dům), které nechal vybudovat jako novou metropoli jeden z dodnes nejznámějších egyptských faraonů, údajně nepříliš inteligentní Ramesse II. (1279–1213 př. n. l.). Zvolil pro ni místo v nejvýchodnější části nilské delty, kde míval letní sídlo jeho dědeček i otec a on to tu měl velmi rád; kromě toho bylo odtud blíže do oblasti dnešní Sýrie, Izraele a Jordánska, které v minulosti patřily Egyptu a které chtěl dobýt zpět.

Piramesse se rozložilo na ploše téměř 10 km² a dostalo přívlastek „Tyrkysové“ zřejmě podle barvy obložení fasád, které pod slunečními paprsky nádherně zářily. Stalo se nejen sídlem faraona, ale i vojenskou pevností a přístavem. Ze západu a severu je obtékalo Pelusiské rameno a na jihu a východě je lemoval uměle vyhloubený kanál zvaný Voda Avaridy. Byla tu hojnost ryb i ptactva a díky úrodné půdě delty se tu dařilo vinné révě, granátovníkům, tamaryškům, dřevinám zvaným sykomory a palmě jménem slonovník (*Phytelephas*), jejíž semena byla zdrojem rostlinné neboli nepravé slonoviny.

Zámožní obyvatelé žili v honosných bílých domech obklopených zahradami a sady lemujícími rovné, v pravém úhlu se křížící ulice, zatímco ti méně movití měli vymezenou lokalitu s úzkými, křivolakými uličkami a jejich domky sousedily s řemeslnickými dílnami.

Faraon, jehož sochy* stály málem na každém rohu města, žil v bělobou **zářícím paláci** obklopeném správními budovami, harémem, kuchyní, pokladnicí a sklady.

* Nelze však očekávat, že umělci zachycovali věrně jeho 173 cm vysokou postavu, orlí nos, vystouplé lícní kosti, široké obočí nad mírně vypouklýma mandlovýma očima, menší hranatou bradu, masité rty a odstávající uši. Jak bývalo zvykem, **pracovali podle schválených předloh**, takže je jasné, že díla byla stylizovaná; hlavní roli tu nehrála faraonova samolibost, nýbrž „státní“ snaha, aby poddaní a jejich potomci vídali panovníka stále mladého, zdravého a krásného.

Významnou částí jeho sídla byla velká síň s modrobílými sloupy, z níž se vcházelo širokou chodbou do trůnního sálu, který měl bílé zdi a jeho podlahy zdobily barevné mozaiky zachycující svázané zajatce, lvy požírající nepřátele Egypta a příslušníky porobených oblastí přinášející tribut neboli daň. Sálu dominoval na stupínku umístěný zlatý trůn chráněný baldachýnem a zdobený výjevy, na nichž faraon vítězí nad nepřáteli. Přilehlá zahrada byla plná jezírek s lotosovými květy, nechyběla v ní ani vinice či zeleninová část a zřejmě tu vznikla i soukromá zoologická zahrada.

V centru Piramesse se nacházela také **kasárna pro tisíce vojáků a „ubytovny“ až pro 460 koní**, kteří měli podle archeologů k dispozici i jakési koňské toalety; koňskou močí se hnojily vinice.

Když Ramesse II. vyrážel se svými ozbrojenci na vojenské výpravy, na nichž ho údajně doprovázel ochočený lev hlídající v noci jeho stan, musela to být pro obyvatele i návštěvníky tehdejší metropole skvělá podívaná. Zřejmě obzvláště velký zájem vyvolal průvod mířící roku 1274 př. n. l. ke Kadeš^{*}.

*** Kadeš bylo severosyrské město** a zde svedená Ramessova bitva s chetitským králem Muvatallišem II. (1295–1272 př. n. l.) byla v mnohém unikátní. Zprvé se zde setkaly na tehdejší dobu dvě neobvykle početné a rovnocenné armády, takže bitva skončila nerozhodně, jelikož oba panovníci považovali za zbytečné pokračovat v boji. Zadruhé mezi oběma stranami byla uzavřena v Piramesse mírová smlouva, vymezující v dané lokalitě sféry egyptského a chetitského vlivu, jež se stala **první zachovanou smlouvou svého druhu**; byla zaznamenána na dvě stříbrné tabulky a psaná v babylonštině. Později byla smlouva stvrzena sňatkem Ramesse II. s nejstarší dcerou chetitského krále **a až do rozpadu chetitské říše roku 1196 (1200) př. n. l. nebyla porušena.**

Celkem 20 000 vojáků s koňmi a bojovými vozy bylo tehdy provázeno stádem hospodářských zvířat a povozy taženými osly, vezoucími proviant, zbraně a stany (velbloudi se v Egyptě používali teprve po roce 525 př. n. l., kdy Egypt ovládl Peršané). Součástí průvodu byli i členové královské rodiny, kteří se měli stát očitými svědky faraonova skvělého vítězství, a chybět nesměli ani písaři, neboť museli denně zapisovat vše, co se během tažení stalo.

Ramesse II. (jenž se postupně oženil i se svými čtyřmi dcerami, které však funkci manželky zastávaly pouze rituálně) se dožil dvaadevadesáti let. Když umíral, byl bělovlasý, shrbený a trpěl trvalými bolestmi zubů a dásní, artritidou, arteriosklerózou a snad i obezitou či jejími následky. Balzamovači omylem vyjmuli z jeho těla i srdce, které však potřeboval pro cestu na věčnost, takže mu je do hrudníku všili zpět zlatými nitěmi. Přišli také nehty, jelikož jen tak mohly držet na místě poté, co se jeho kůže scvrkla.

V 11. století př. n. l. se stalo něco, co znamenalo začátek konce Piramesse. Pelusiské rameno nilské delty se totiž začalo zanášet, takže bylo přehrazeno, aby vodu dostávalo perspektivnější, severněji se prodírající Tanidské rameno. (Dnes mají ramena delty Nilu jiný tvar a k záplavám nedochází díky přehradám u Asuánu, kde vzniklo přehradní jezero delší než 500 km, z nějž se voda odpouští podle potřeby.) A protože Piramesse pochopitelně nemohlo žít bez vody, padlo rozhodnutí přestěhovat je do města Tanis (postaveného již ve 21. století př. n. l. asi 20 či 30 km severně od Piramesse na pravém břehu Tanidského ramene), jež si zvolili za svoji metropoli faraoni vládnoucí v 11. století př. n. l. a které nikdy nedosáhlo slávy Piramesse.

„Obyčejné“ domy z nepálených cihel byly ponechány na místě a postupně je zakryly nánosy úrodné půdy, ale větší a honosné objekty včetně chrámů byly rozebrány a kámen po kameni převáženy na saních na nové místo. Přestěhovány byly i sochy, ovšem vcelku, nerozřezané. Není známo, jak dlouho tato akce trvala, protože se o ní nedochovaly žádné písemné doklady, ale je jisté, že byla časově i fyzicky velmi náročná; vždyť například Ramessovy sochy byly vysoké až 28 metrů a mnohé vážily 1 000 tun.

I když některé prameny hovoří o tom, že na novém místě bylo Piramesse v podstatě znovu „sestaveno“ a „pouze“ přejmenováno, pravděpodobnější je verze, podle níž stavebníci Tanidy použili větší část stavebního materiálu, ale vzhled nového města byl zcela jiný.

Křesťané, kteří se v Egyptě dostali ke slovu v první polovině 1. století n. l., odesali obličej reliéfním postavám synů a dcer Ramesse II., zdobícím na západním břehu Nilu v oblasti dnešního Luxoru jeho zádušní chrám Ramesseum, aby symbolicky odstranili tak důležité orgány jako oči, ústa, nos a uši. Teprve poté začali používat tento svatostánek jako svoji modlitebnu.

Místo psů sloužily strážcům pořádku opice

O tom, že egyptská říše dostala do vínku zločinnost, svědčí situace za vlády prvního historicky doloženého panovníka Meniho (kolem roku 3100 př. n. l.), jenž zavedl celou síť dohlížitelů pečujících o pořádek. Již tehdy existovaly čtyři posádky pohraniční policie, které mezi sebou udržovaly kontakt pomocí hlídek jezdících na oslech.

Tresty v zemi na Nilu bývaly velmi tvrdé; například nevěrné ženy musely počítat s urážnutím nosu. U zvláště těžkých zločinů, jakými byla urážka kněze, vlastizrada, porušení přísahy či vražda, rozhodovali o potrestání monarchové (v tomto případě šlo o správce jednotlivých egyptských regionů), kteří mohli vynést rozsudek teprve po výsledku policejního úředníka, svědků a obžalovaného. Rozsudek však musel být vynesen až po uplynutí minimálně jedné noci od výsledku, zatímco v některých případech bylo nutno čekat pět dní. Aby si monarchové mohli to, co slyšeli, v případě potřeby znovu oživit, zapisovalo se během výslechů a výpovědí každé vyřčené slovo. Obhájci ještě nebyli v té době v Egyptě známi, neboť by – jak napsal řecký dějepisec Diodoros (90–asi 30 př. n. l.) – svou obhajobou jen zamlžovali skutkovou podstatu a „*soudci sypali písek do očí*“. Každý rozsudek smrti musel být ještě potvrzen faraonem. Co se týče způsobů výkonu tohoto trestu, převládaly tzv. nepřímé popravy, což znamenalo, že odsouzenec sám požil jed, čímž se podle tehdejších představ potrestal trestem nejvyšším; sebevrah totiž nesměl být pohřben, a tudíž nemohl vstoupit do říše mrtvých. Klasické popravy byly v Egyptě vykonávány jen výjimečně. Podle některých pramenů sice bylo používáno ukřižování, avšak zdá se, že to byla spíše posmrtná forma znásobení potupy za zvláště odsouzeníhodný zločin.

Svérázný postup zavedli Egypťané v boji proti zločineckým bandám, které se v zemi velmi rozmohly. Jejich vůdci, schválení policií, byli totiž povinni vést seznamy ukradených věcí, a pokud okradený věrohodně prokázal, že to či ono patří jemu, musely mu být za jistý poplatek vráceny. Ačkoliv se nám to zdá celé postavené na hlavu, podle historiků se tímto způsobem podařilo řádně zredukovat zlodějské řemeslo.

Z Egypta známe také **první zatykač**, jenž pochází z doby okolo roku 900 př. n. l. a byl napsán na papyru. Z roku 145 př. n. l. se zachoval dokument, jímž se vyhlašovalo pátrání po dvou uprchlých otrocích, Hermonovi

a Bionovi, kteří ukradli značnou částku peněz. Listina obsahovala popis vizáže („*střední postavy, bezvousý, s rovnýma nohama, v bradě důlek, na levé straně nosu bradavice tvar čočky, jizva nad levým koutkem úst, na pravém zápěstí tetován barbarskými písmeny*“), oblečení („*na sobě měl koženou zástěru*“) i předmětů, které obvykle nosili s sebou. Připojena byla také žádost adresovaná veřejnosti o podání jakýchkoliv zpráv o uprchlících a nechyběl ani příslib odměny za jejich dopadení. Pro nás je poněkud neobvyklé, že egyptští strážci pořádku nasazovali při stíhání zločinců místo psů opice.

Předchůdci Suezského průplavu

První kanál mezi Nilem a Rudým mořem*, nazvaný Průplav faraonů, byl vybudován ve 13. století př. n. l. za egyptského faraona Sethiho I. (1294–1279 př. n. l.).

* Existují dva názory na to, jak vznikl **název Rudé moře** (jemuž prý Egypťané říkali Velká zeleň; důvod tohoto pojmenování se mi nepodařilo zjistit). Některé prameny hovoří o červené barvě pohoří, která moře obklopují, jiné o sezonně se vyskytujících řasách zabarvujících vodu do hnědočervena.

Byl 160 km dlouhý, vedl z Nilu na východ k jezeru na západním okraji Sinaje (dnes se nazývá Timsáh) a odtud k místu, kde se dnes nachází přístav Suez. Budování průplavu dokončil Sethiho syn Ramesse II., avšak asi v 8. století př. n. l. bylo toto dílo zaneseno pískem a sedimenty.

Další **zdejší průplav** začal hloubit faraon jménem Neko II. (610 až 595 př. n. l.), jenž se snažil výše zmíněnou vodní cestu obnovit. Jeho plán obsahoval pouze malou změnu trasy – místo od hlavního toku Nilu měla tato vodní cesta vést od východního ramene nilské delty nedaleko města Per-Bastet (Búbastis). Netušil však, že tato skutečnost sehraje v tomto případě rozhodující roli. Búbastis byla totiž významnou poutní lokalitou, proslavenou bohyní mateřství a lásky Bastetou, která byla znázorňována jako štíhlá žena s kočičí* hlavou a měla zde svoji svatyni. Kočka tu

byla posvátným zvířetem a rčení „je to pro kočku“ mívalo přesně opačný význam, než má dnes.

* Egypťané prý začali **kočky uctívat** a chovat kolem počátku 3. tisíciletí př. n. l. Na některých malbách nalezených v tamních hrobkách měly již obojek, což je považováno za důkaz jejich domestikace. Historie tohoto zvířete sahá až do doby před asi 70 miliony let, kdy na Zemi žila šelma zvaná Miacis, z níž se vyvinuly šelmy psovitě, kunovitě, hyenovitě a kočkovitě. Specifické pro tohoto dnešního velmi rozšířeného domácího mazlíčka je to, že zatímco prapředky většiny žijících savců bychom dnes asi nepoznali, první kočky byly těm dnešním údajně dosti podobné.

Obnovitelem projektu Neka II. se stali Peršané krátce poté, co obsadili Egypt, tedy po roce 525 př. n. l. Řecký historik Herodotos (asi 484 až asi 425 př. n. l.) o něm napsal: „*Vodní cesta byla zdědí čtyř dnů cesty a šíře takové, že dvě trojveslice mohly plout vedle sebe.*“ Trasa spojovala Búbastis, Hořká jezera a dnešní Suez v severním cípu Rudého moře. Perský král Dareios I. (522–486/485 př. n. l.) však nechal z důvodů, které historici neznají, část průplavu zasypat; obnovil ho sice jeho nástupce Xerxes I. (486/485–465 př. n. l.), ale průplav pro změnu zavála pískem příroda.

Do historie Průplavu faraonů se zapojil ve stopách Peršanů i egyptský faraon Ptolemaios II. (285–246 př. n. l.). Údajně měl mít i zdymadlo zabráňující pronikání slané vody ze Středozemního moře do Nilu, ale ani on nesloužil dlouho. Z písku průplav osvobodil v roce 98 př. n. l. římský císař Traianus (98–117) s tím rozdílem, že začínal tam, kde za Sethiho, tedy na hlavním toku. Říkalo se mu Traianova řeka a sloužil prý lodím sto let.

Když roku 640 pronikli do Egypta Arabové, bylo jen logické, že tuto vodní cestu obnovili, jelikož zdejší arabský místodržící potřeboval rychlé spojení mezi Káhirou, kterou založil a kde se usadil, a mateřskou zemí, dnešní Saúdskou Arábií. Jeho nástupce se však začal v Egyptě chovat natolik zpupně, že proti němu vyslal arabský chalífa (nejvyšší panovník) trestnou výpravu a on jako výraz nesouhlasu s touto akcí průplav* roku 770 zasypal.